

MUSTAFA NECATİ

Yrd. Doç. Dr. MUSTAFA ESKİ *

Giriş

Dünyada, kısa süren hayatlarında büyük başarılar sağlamış devlet adamlarının sayısı oldukça azdır. Yakın tarihimizde, en zor görevleri üstlenen Mustafa Necati bunlardan birisidir.

Mustafa Necati 1894 yılında İzmir'de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini burada yaptıktan sonra, İstanbul Hukuk Mektebi'ne kaydolmuş ve buradan 1913 yılında mezun olarak tekrar İzmir'e dönmüştür. Bir müddet avukatlık yapmış; Özel Şark İdadisi'nde müdürlük ve Kız Öğretmen Okulu'nda öğretmenlik görevlerinde bulunmuştur. İzmir'in işgal edilmesi üzerine önce İstanbul'a kaçmış, daha sonra Balıkesir'e geçerek Kuva-yı Milliye hareketine katılmıştır. TBMM'nin açılmasından sonra Saruhan Milletvekili olarak Ankara'ya gelmiştir. Ülkede huzur ve asayişin bozulması üzerine İstiklâl Mahkemeleri kurulmuş; O, önce Sivas İstiklâl Mahkemesi üyeliğine, daha sonra da ikinci dönem Kastamonu İstiklâl Mahkemesi başkanlığına getirilmiştir.

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra, devletin yeniden yapılanması için, Atatürk'ün fikirleri doğrultusunda siyâsî, hukukî ve kültürel alanlarda bazı değişiklikler yapılmıştır. Atatürk, kendi fikirlerini süratle icra edecek bilgili, cesur ve güvendiği kişilere, kurulan hükûmetlerde görev vermiştir. Bu çerçevede Mustafa Necati, en zor bakanlıklarda görev üstlenmiş ve Atatürk'ün düşüncelerini hayata geçirmek için büyük bir feragatle çalışmıştır.¹

1923 yılının başlarında Lozan'da Türk-Yunan Mübadele Anlaşması'nın imzalanması üzerine, Anadolu'daki Rumlar ile Batı Trakya dışında kalan Türkler'in değişimi kararlaştırılmıştır. Yaklaşık 500 bin dolayındaki soydaşımızın nakil ve iskânlarının sağlanması için Mübadele ve İmar-İskân Bakanlığı kurulmuş ve bu göreve Mustafa Necati atanmıştır. Onun dörtbuçuk aylık bakanlığı zamanında 150 bin dolayında insan Türkiye'ye getirilmiş ve iskân edilmiştir.

---

* Gazi Üniversitesi, Kastamonu Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Müdürü.

¹ Mustafa Eski, *Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995, s. 4.

1924 yılında Hilâfet kaldırılmış ve buna bağlı olarak Şer'yye ve Evkaf Vekâleti lağvedilmiştir. Ülkede, çağdaş anlamda hukuk reformlarının yapılması gündeme gelmiştir. Bu işleri başarıyla yerine getirmek için, zor görevlerin adamı olarak bilinen Mustafa Necati, Adalet Bakanlığı'na getirilmiş ve 1 Mayıs 1924'deki Adalet reformu, onun zamanında yapılmıştır.

Cumhuriyet döneminin en zor çalışmaları şüphesiz ki eğitim sahasında olmuştur. Esasen Cumhuriyet'i kuranlar ve yönetenler yapısal değişikliğin ancak uygun insan gücünün yetişmesiyle başarıya ulaşılabileceğini düşünmüşler ve bu sebeple eğitim kurumlarının her tarafa yayılmasına önem vermişlerdir.² Bilindiği gibi, o dönemlerde nüfusumuzun yaklaşık % 80'i kırsal alanda yaşıyordu. Bu insanları eğitmek; çağdaş bilgi ve kültür kazandırmak ve inkılâbı en uzak noktalara kadar ulaştırmak için Millî Eğitim Bakanlığı'na büyük sorumluluk düşmüştür. Genç, enerjik ve teşkilâtçı bir karaktere sahip olan Mustafa Necati 1925 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'na getirilmiştir. Görev yaptığı sürede, öğretmen yetiştirmeye büyük bir önem vermiştir. Öğretmenler, Cumhuriyet tarihi boyunca en büyük itibarı Atatürk'ten sonra Mustafa Necati'den görmüşlerdir. Yine kültür hayatımızdaki en önemli değişikliklerden biri olan Harf İnkılâbı onun zamanında yapılmıştır.

Mustafa Necati, bakanlık görevi devam ederken apandist ameliyatı sonucu 1 Ocak 1929 günü vefat etmiş ve bir devlet adamı için en verimli çağda, henüz 36 yaşında iken aramızdan ayrılmıştır.

1. Mütâreke Sonrasında Mustafa Necati :

Mondros Mütârekesi'nin imzalanması İzmir'de önce umutla karşılanmış ise de sonra karamsar bir hava meydana gelmiş ve gayrimüslimler, çeşitli taşkınlıklara sebebiyet vermişlerdir.³ Ancak Mustafa Necati hiçbir zaman ümidini yitirmemiş ve çevresindeki insanları teşkilâtlandırmaya devam etmiştir.

Mütâreke sonrasında İtilâf Devletleri, Aydın-Kasaba demiryolu işçilerinin işine son vermişlerdir. Mustafa Necati, işçilerin haklarını korumak üzere İzmir Demiryolları İslâm Memurini Teavün Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük etmiş ve hukuk müşavirliğini üstlenmiştir. Bu cemiyet haksızlıklara karşı direnmiş ve gazetelerde İtilâf Devletleri aleyhine bildiriler yayınlamıştır. Yine İzmir'de, 1. Dünya Savaşı'na katılan, ancak harbin sona ermesiyle işsiz kalan yedeksubaylar tarafından İttihat

2 Rifat Önsoy, "Cumhuriyetten Bugüne İlk ve Ortaöğretimimiz ve Bazı Meseleleri", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 6 (1991), s. 5.

3 Zeki Ankan, "Mustafa Necati", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2 (1992), s. 58.

Zâbitleri Teavün Cemiyeti kurulmuş ve bu cemiyetin fikir babalığını Mustafa Necati yapmıştır.⁴

Mustafa Necati, Türk Ocağı'nın faal bir üyesi olarak Ahenk başta olmak üzere çeşitli gazetelerde yazılar yazmıştır. Yaklaşan tehlike üzerine 14 Mayıs 1919 günü Moralzâde Halit ve Ragıp Nurettin beylerle beraber bir bildiri hazırlamış ve halkı Maşatlık'ta toplamıştır. 15 Mayıs sabahı İzmir işgal edilmiştir. Mustafa Necati, Haydar Rüştü ile beraber evlerine kapanmış ve Yunan gemilerinin gelişini göz yaşları ile seyretmiştir.⁵ Birkaç gün evde kaldıktan sonra İzmir'den kaçmış ve yakın dostları Halide Nusret Zorlutunalar'ın yanına İstanbul'a gitmiştir. 19 Eylül 1919 tarihinde Balıkesir'e geçmiş; burada, Kuvâ-yı Milliye hareketine katılmış, hemşehrisi Bulgurcu Mehmet Efe ile beraber Soma ve Bergama taraflarında çete savaşlarına iştirak etmiştir. Yine burada Anzavur'a karşı girişilen harekâta görev almıştır.⁶

Mustafa Necati Balıkesir'de bulunduğu sırada, İzmir'e Doğru gazetesini çıkarmıştır. 16 Kasım 1919' da yayına başlayan ve 75 sayı devam eden bu gazetede onun 22 başmakalesi yayınlanmıştır. Yine spor çalışmalarına öncülük etmiş ve 19 Aralık 1919 da İdman Yurdu Cemiyeti'nin kurulmasını sağlamış ve kendisi yönetim kurulunda görev almıştır. 25 Ocak 1920'de Balıkesir Barosu'nu kurmuş ve ikinci başkanlık görevini üstlenmiştir. Onun Balıkesir'deki hayatı 7 ay devam etmiş ve TBMM'nin açılmasından sonra Ankara'ya gitmiştir.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyesi Mustafa Necati

Mustafa Necati'nin Meclis çalışmalarını birkaç bölüm halinde incelemek mümkündür. İstiklâl Mahkemelerindeki görevleri yanında, Mübadele İmar-İskân, Adalet ve Millî Eğitim Bakanlığı gibi üç bakanlıkta aktif görev almıştır. Ayrıca Meclis'te, çeşitli konularda 200 dolayında konuşma yapmıştır.

2.1. Mustafa Necati'nin Yasama Çalışmaları İçindeki Durumu

Mustafa Necati, Bakanlık görevlerinin dışında askerlik, güvenlik, bütçe, maliye, dış politika ve İstiklâl Mahkemeleri olmak üzere çeşitli konularda konuşmalar yapmıştır. Bunları genel olarak şu şekilde sınıflandırmamız mümkündür.

4 Zeki Arıkan, a.g.e., s. 59.

5 Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, (Haz: Zeki Arıkan) Ankara 1991, s. 78.

6 Kâzım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, Ankara 1985, C. I., s. 98.

2.1.1. Askerlik ve Güvenlik

Bu konudaki konuşmalarında genel olarak millî birlik ve millî güvenliği kuvvetlendiren, askerin moralini yükselten hususlara değinmiştir.

2.1.2. Bütçe ve Maliye

Mâlî hususlarda, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılara değinmiş, kaynakların verimli kullanılmasını ve kamu görevlilerinin geçim durumlarının iyileştirilmesini istemiştir. Ayrıca Denizcilik İşletmelerinin ülkemiz açısından taşıdığı öneme dikkat çekmiştir.

Mâlî konularda konuşma yaparken, dışarıdan gelen soydaşlar için "göçmen" sözü yerine "hariçten gelen Türkler" ifadesinin kullanılmasını istemiştir.⁷

2.1.3. Dış Politika

Dış Politika hakkındaki ilk konuşması Sevr Antlaşması üzerine olmuş ve bu antlaşmanın asla kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir. O, konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir : "Türklerin hakk-ı tarihini, İslâmın şeref ve haysiyetini yıkan bu muahede bugün okunurken kalbimden kopan bir feryatla isyan ediyorum ve diyorum ki, ey Avrupa, ey İngiltere! Senin vaz'ettiğin esası kabul etmeyecek bir Türk ve bir İslâmiyet vardır. O Türkiye ve İslâmiyet topuyla, tüfeğiyle Yunan zulmüne karşı isyan etmiştir. Bu isyan susmuyor, bu isyan susmadan muahede arz edilemez". Konuşmasının devamında, Türk milletinin İslâmiyet'in hâmisî olduğunu, dünyaya medeniyet saçtığını, hiçbir şeyin Türklerin talebini engelleyemeyeceğini, Avrupa'nın yalancı ve aldatici olduğunu ifade etmiş ve hiçbir Türk'ün, İzmir'in Yunan, Konya'nın İtalyan olmasını asla tasdik etmeyeceğini söylemiştir.

Mustafa Necati, Lozan Antlaşması'nın bazı maddelerini şiddetle tenkit etmiştir. Antlaşmanın mâlî konularına temas ederken, duyun-ı umumiyenin taksiminde haksızlık edildiğini, bütün borçların Türkiye'ye yüklendiğini, savaş gemilerine el konulduğunu, Hicaz demiryollarının Türkiye'nin parası ile yapıldığını söylemiş; ayrıca mezarlıklar, Boğazlar ve kapitülasyonlar meselesine değinmiş ve bu konulardaki aksaklıkları dile getirmiştir. Antlaşmanın 58. maddesinde yer alan, savaş yerlerindeki onarımlarla ilgili parasal isteklerden vazgeçilmesini de şiddetle eleştirmiştir. Onun, Lozan ile ilgili en çok tenkit ettiği hususlardan birisi Musul meselesi olmuştur. O, bu konuda şunları söylemiştir:

7 TBMM Zabıt Ceridesi, D.II, C.XVII, Ankara 1976, s. 155.

"Bizden ayrılması imkân dahilinde olmayan Musul kıtası meselesi için heyet daha karar vermemiştir. Musul kıtası Türk'tür ve ilelebed Türk kalacaktır. Bütün dünya bilsin ki, Musul'dan kendileri için birşey kazanmış olmayacaklardır. Musul kıtası daimi surette Türklüğe merbuttur ve kıta-i asileden biz hiçbir vakitte, hiçbir kuvvetle ayrılmayacağız ve kürsi-i mualladan tekrar arz ediyorum ki ayrılmayacağız".⁸

Özellikle Körfez Savaşı'ndan sonra Kuzey Irak'ın, dolayısıyla Musul'un ülkemiz güvenliği açısından ne kadar büyük bir önem taşıdığı bugün dahi iyi anlaşılmaktadır.

2.1.4. Mustafa Necati ve İstiklâl Mahkemeleri

TBMM açıldıktan sonra, ülkede huzur ve güvenin sağlanması için 29 Nisan 1920'de Hiyanat-i Vatanîye Kanunu çıkarılmıştır. Fakat uygulamalardaki aksaklıklar dolayısıyla bu kanun etkili olamamıştır. Bunun üzerine yeni bir tasarı hazırlanmıştır. Fevzi Paşa, tasarının yasaşmasını istemiştir. Aynı şekilde Mustafa Necati'de, asker kaçaklarının önüne geçilmesi ve asayişin sağlanması için böyle bir yasaya ihtiyaç olduğunu savunmuştur. İsmet Paşa'nın 18 Eylül 1920 tarihli teklifi dikkate alınarak yedisi acil olmak üzere 14 yerde mahkeme kurulması kararlaştırılmıştır. Neticede, Ankara, Eskişehir, Isparta, Kastamonu, Kayseri, Konya ve Sivas'ta mahkemeler kurulmuştur. Üye seçimleri için yapılan oylamada Mustafa Necati 89 oy alarak Sivas İstiklâl Mahkemesi üyeliğine atanmıştır.⁹ Bu mahkeme daha ziyade Amasya'da çalışmıştır. Samsun havalisindeki Pontusçuluk hareketi ile görevi kötüye kullanan rüşvetçi memurlar ve halka baskı yapan mütegalibeler üzerinde etkili olmuş; ayrıca Postacı Nazım gibi eşkiyalar da cezalandırılmıştır. Bunun sonucunda halkın devlete olan güveni sağlanmıştır.¹⁰

2.1.4.1. Mustafa Necati'nin Kastamonu'daki Çalışmaları

Birinci dönem İstiklâl Mahkemelerinin tatil edilmesinden sonra, ülkede asayiş yine bozulmuştur. Bu kez Kastamonu, Konya, Samsun ve Yozgat'ta İstiklâl Mahkemesi kurulmuştur. Meclis'teki oylama neticesinde Mustafa Necati, Kastamonu İstiklâl Mahkemesi başkanlığına getirilmiştir. 10 Ağustos 1921 günü Ankara'dan ayrılmış; birkaç gün Çankırı'da yargılama yaptıktan sonra 18 Ağustos'da Kastamonu'ya gelmiştir.

Mustafa Necati, Kastamonu'da, mahkeme başkanlığının yanında, böl-

8 TBMM Zabıt Ceridesi, D.II, C.I, Ankara 1961, s. 246.

9 Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri I-II*, İzmir 1988, s. 47.

10 Mustafa Eski, a.g.e., s. 48.

gedeki Kuvâ-yı Milliye hareketini de organize etmiştir. Başta asker, silâh ve cephaneye sevkiyatı olmak üzere, bütün Millî Mücadele faaliyetlerini yarıdan izlemiş; zaman zaman Mustafa Kemal Paşa'ya raporlar göndermiştir. Mahkemenin sorumluluk alanlarına giren Bolu, Adapazarı ve İzmit'e kadar giderek buralarda yargılamalar yapmıştır. Yine Kastamonu'nun ilçelerinden olan İnebolu, Taşköprü ve Daday'a da gitmiştir. Kastamonu'daki genç ve idealist kadroyu Açığsöz gazetesinin etrafında toplamış; gazete idarehanesini bir karargâh gibi kullanmıştır. 1922 yılı başlarında yapılan belediye seçimleriyle ilgilenmiş; genç ve aydın bir kişi olan Dr. Fazıl Berkı Bey'in belediye başkanı olması için bütün gücünü kullanmış ve başarıya ulaşmıştır. Kendisi belediye hizmetlerine destek vermiş ve mahkûmları belediye işlerinde çalıştırmıştır. Kastamonu'da Müdafaa-yı Hukuk, Kızılay Derneği, Çocuk Esirgeme Kurumu, Gençler Kulübü, Muallimler Cemiyeti ve İlim Derneği gibi kurumlarla yakından meşgul olmuş, çalışmalarına destek vermiş, toplantılarına katılarak konuşmalar yapmıştır. Kastamonu Belediyesi, onun şehre yaptığı bu hizmetlerini takdirden uzak kalmamış ve kendisini 25 Nisan 1922 tarihinde şehrin ilk "Fahrî Hemşehrisi" ilân etmiştir. TBMM'nin kuruluşu esas alındığında bu ünvan, Türkiye'de verilen ilk fahrî hemşehrilik olmaktadır, kanaatindeyiz.

Mustafa Necati, Kastamonu merkezi ile İnebolu ve Taşköprü'de düzenlenen açık hava toplantılarına katılmış ve yapılan mücadele hakkında halka bilgi vermiştir. Usta bir hatip olan Mustafa Necati'nin konuşmaları halk üzerinde büyük bir moral etkisi yaratmıştır.

İstiklâl Mahkemesi ve dolayısıyla Mustafa Necati'nin etkili çalışması sonucunda bu bölgede asayiş sağlanmış ve harekât büyük bir başarı ile yürütülmüştür. Mahkemelerin çalışmalarını bitirmesi üzerine O, 24 Ağustos 1922 günü Kastamonu'dan ayrılmıştır.

3. Mustafa Necati'nin Bakanlık Görevleri

Daha önce de ifade edilmeye çalışıldığı gibi Mustafa Necati; Mübadele İmar-İskân, Adalet ve Millî Eğitim Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur. Bu bakanlıklar o günün şartlarında en zor işleri başarıyla sonuca ulaştırmışlardır. Bu başarıda Mustafa Necati'nin bilgili, genç, enerjik ve teşkilâtçı karakteri önemli bir etken olmuştur.

3.1. Mübadele İmar-İskân Bakanlığı

30 Ocak 1923 tarihinde Lozan'da, Türk ve Rum Nüfus Mübadelesi'ne

İlişkin Sözleşme ve Protokol imzalanmıştır.¹¹ Savaştan yenik çıkan Yunanistan, oradaki Türklerin üzerinde büyük bir baskı ve terör yaratmış, mallarını müsadere ederek ellerindeki ürünlerin % 75'ine "Harp Vergisi" adıyla el koymuştur.¹² Bunların dışında, I. Dünya Savaşı yıllarında, Ermeni baskısı sebebiyle doğudan göç eden kişilerle, Ege'den iç kesimlere doğru kaçmak zorunda kalan ve bu yüzden evini, barkını terk eden insanların sıkıntıları da had safhaya ulaşmıştır. Kısacası, Kurtuluş Savaşı sona erdiği vakit devlet, bu iskân işiyle yoğun bir şekilde uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu maksatla Mübadele İmar-İskân Bakanlığı kurulmuştur. 20 Ekim 1923 günü Meclis'te yapılan oylamada ise Mustafa Necati, 163 üyeden 158'inin reyini alarak bu bakanlığa getirilmiştir. Yaptığı konuşmada milletvekillerine teşekkür etmiş ve böylesi zor bir görevin milletle beraber başarılabileceğini ifade etmiştir.¹³

Mustafa Necati'nin bu bakanlığa atanması basında da memnuniyetle karşılanmıştır. Yeni Gün, onun genç, azimli, fedakâr bir kişi olduğunu, İstiklâl Mahkemeleri'nde başarıyla hizmet ettiğini, bu önemli işin de üstesinden geleceğini yazmıştır.¹⁴ Hâkimiyet-i Milliye gazetesi ise, bu konuda geç kalındığını belirterek karamsar bir tablo çizmiş; ancak iskân gibi zor bir işin, Meclis'in genç ve azimli bir elemanı tarafından deruhte edileceğini ifade etmiş ve kendisine güvenildiğini yazmıştır.¹⁵

Mustafa Necati göreve başladıktan sonra bir iki gün sonra Bakanlığın teşkilât çalışmalarını bitirmiş ve bütçesini hazırlamıştır. Bakanlıkta müsteşarlık kurulmuş ve buna bağlı olarak İskân ve Mübadele Umum Müdürlüğü, İmar Umum Müdürlüğü, Teftiş Kurulu, İhsaiyat, Evrak ve Muhaberat Şubeleri ile Hukuk Müşavirliği kurulmuştur. Daha sonra Meclis'ten 6.125.277.50 . TL. tutarında para istenmiştir. 8.11.1923 tarihinde de Mübadele ve İmar-İskân Kanunu kabul edilmiş ve ülke 10 iskân bölgesine ayrılmıştır.

Türkiye'de ilk olarak Midilli'den 7 bin kişi gelmiş, bunu Yunanistan'dan gelen diğerleri izlemiştir. Mübadele anlaşmasında "Müslüman" kelimesi geçtiği için, Yunanistan'dan, Türk kökenlilerin dışında da insanlar ülkemize gelmiştir. Rıza Nur, bu konuda sert tenkidlerde bulunmuştur.

Mustafa Necati, göçmenlerin durumlarını yerinde incelemek üzere

11 İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları*, C: 1, Ankara 1983, s. 176-183.

12 Kemal Arı, "Cumhuriyet Döneminin İlk Yıllarında Türkiye'de Mübadele, İmar, İskân İşleri ve Mustafa Necati", *Mustafa Necati Sempozyumu*, Ankara 1991, s. 47.

13 TBMM Zabıt Ceridesi, D.II, C.II, Ankara (tarihsiz yay.), s. 826; Yeni Gün, 21.10.1339, Sayı: 1511 (1934).

14 Yeni Gün, 21.10.1339, Sayı 1311 (1934).

15 Hâkimiyet-i Milliye, 23.10.1339, Sayı: 947.

zaman zaman yurt gezileri yapmıştır. Aylık basın toplantıları yaparak çalışmalar hakkında bilgi vermiştir. Söz gelimi 5 Şubat 1924 tarihli toplantıda, o zamana kadar Yunanistan'dan gelen göçmen sayısı 29.091 kişi olarak açıklamış ve bu insanların Samsun, Trakya, Balıkesir, İzmir, Bursa, İstanbul, Konya, Sivas ve Kastamonu'ya iskân edildiklerini açıklamıştır.¹⁶ Mart ayında yaptığı toplantıda ise, Şubat ayında gelen göçmenlerin sayısının 19.973 kişi olduğunu ifade etmiştir.¹⁷

Mustafa Necati, Meclis'te yaptığı bir konuşmada kendi bakanlığı zamanında gelen göçmen sayısını 155.585 kişi olarak açıklamıştır.¹⁸

Kış şartlarında ve üstelik ciddi bir ön hazırlık yapılmadan binlerce insanın ülkeye taşınması, misafir edilmesi, yemeleri, içmeleri; daha sonra, yurdun çeşitli yerlerinde iskân edilmeleri elbette ki çok büyük sıkıntılar yaratmıştır. Daha önce Rumlar ve Ermeniler tarafından terk edilen ve adına emvâl-i metrûke denilen mallar tam anlamıyla tesbit edilememiş ve korunamamıştır. Bazı açık gözler de bu malları gasb etmişlerdir. Memur azlığı dolayısıyla bakanlığın taşra teşkilâtı diğer bakanlıklardan sağlanan geçici memurlarla idare edilmiş ve sağlıklı hizmet yapılamamış, koordinasyon güçlüğü yaşanmıştır. Bu arada göçmenlerin eşyaları çalınmış, ilk iskân kötü şartlarda gerçekleşmiştir. Asıl güçlük, göçmenlerin tarım kültürü ile bağlantılı alanlara yerleştirilememelerinden kaynaklanmıştır. Söz gelimi çiftçilik yapan bir aile şehire, zeytincilik yapan bir aile ise sırf barınacak yer var olduğu için zeytin olmayan bir yere iskân edilmişlerdir. Mevsimin kış, göçmen sayısının çok ve nihayet yeterli bir ön hazırlığın olmaması önemli derecede sıkıntılara ve sızlanışlara sebep olmuştur. Ancak o günkü şartlar içinde, henüz savaştan çıkmış ve kendisini toparlamaya fırsat dahi bulamamış bir devletin daha iyisini yapması da mümkün değildir. Her şeye rağmen, mevcut imkânlar içinde en iyisi yapılmaya çalışılmış ve başarı sağlanmıştır.

3.2. Adalet Bakanlığı

Mustafa Necati, Mübadele İmar-İskân Bakanlığı'nın hemen ardından 6 Mart 1924 günü Adalet Bakanlığı görevine başlamıştır.

1924 yılı, Cumhuriyet tarihinde en önemli kararların alındığı bir yıldır. Daha önce saltanat kaldırılmış ve Cumhuriyet ilan edilmişti. 1924'de ise, hilâfet kaldırılmış, Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti lağvedilmiştir. Bunun neticesinde Anayasa'da ve bazı kanunlarda köklü değişikliklere gidilmiştir. Türkiye devleti şeriat düzeninden ayrılmış ve medenî hukuk

16 Yeni Gün, 5.2.1924, Sayı: 1415 (1029).

17 Yeni Gün, 21.3.1924, Sayı: 1444 (1068).

18 TBMM Zabıt Ceridesi, D.II., C.VII, Ankara 1970, s. 1046.

düzenine geçmiştir. Bu arada Avrupa ülkelerinin kanunları incelenmiş, hukuk sistemi yeniden tanzim edilerek lâikleştirilmiştir. Daha önce Şer'iye ve Evkaf Vekâleti'ne bağlı okullar Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, Tanzimat'tan beri devam eden mektep-medrese ikiliğine son verilmiş ve lâik eğitim sistemi kabul edilmiştir. Tanzimat'tan sonra Şer'i mahkemelerin yanında Nizamiye mahkemeleri kurulmuş ve ülkede biri dinî, diğeri medenî iki çeşit mahkeme işlemeye başlamıştır. Yine o dönemlerde hukuk sistemi bozulmuş ve mahkemeler yozlaşmıştır. Davalar yıllarca sürmüş; halk mahkeme kapılarında beklemekten bıkip usanmış; davasını takip edemez hale gelmiştir. Hâkimler ve adliye memurları son derece yetersiz kalmış, mahkemelerdeki rüşvet ve yolsuzluk had safhaya ulaşmıştır. Bütün bunlardan dolayı vatandaşların adalete olan güvenleri kalmamıştır.

Cumhuriyeti kuranlar ve yönetenler, başta Atatürk olmak üzere bu durumu dikkate almışlar ve adalet sistemini düzenleyen çalışmalar yapmışlardır. Atatürk TBMM'ni açarken yaptığı konuşmada yargı bağımsızlığına değinmiş ve "Yargı yetkisi bağımsız olmayan bir milletin devlet oluşu kabul edilemez" demiştir.¹⁹ Yine 1 Mart 1921'deki bir konuşmasında, "hukukî mevzuatımızın, bütün uygar devletlerin kanunî mevzuatlarından eksik olması düşünülemez" demiş ve Mecelle'den başlayarak Medenî Kanun ve diğer yasalarda değişiklik yapılmasını, tek yargıçlı mahkeme sistemine geçilmesini, yargının hızlandırılmasını ve adaletin acele dağıtılmasını istemiştir.²⁰

Cumhuriyetle beraber egemenliğin kaynağı değişmiş; şer'i hükümlerden vaz geçilerek yerine millî hâkimiyet kavramı konulmuştur. Ayrıca millî hâkimiyetin kaynağının millet olduğu ifade edilerek bu hüküm Anayasa'da yer almıştır.

Atatürk'ün hukuk inkılâbı lâiklik düşüncesi üzerine kurulmuştur. Lâik hukuk kuralının kabul edilmesiyle Türk hukuku dinî nitelikten ayrılmış; çağdaş hukukun temel ilkeleri olan teklik ve genellik ilkeleri da lâikliğin bir sonucu olarak meydana çıkmıştır. Bağımsızlığın temeli olan yargı gücü, hukuk inkılâbıyla güvence altına alınmıştır. Böylece teokratik devletten "Hukuk Devleti"ne geçilmiştir. Bilindiği gibi, hukuk devletinde, devlet kadar, vatandaşın da hakları vardır.²¹

Atatürk'ün, hukuk inkılâbı ile yapmak istediği bellidir. Onun bu düşüncelerini cesaretle yerine getirecek bir icra adamı olarak Mustafa Ne-

19 Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Konuşmaları, TBMM Yay., Ankara 1987, s. 49.

20 A.g.e., s. 69.

21 Gülnihal Bozkurt, "Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri", Atatürkçü Düşünce, Ankara 1992, s. 616.

cati Adalet Bakanlığı görevine getirilmiştir. O, öncelikle bir komisyon kurmuş ve yapılacak işleri plânlamıştır. Bunlar; Kanunları ve Mevzuatı Düzenleme, Hâkimleri Tasfiye, Sicil ve Baroların Tasfiyesi komisyonlarıdır.

Komisyonların yoğun çalışmaları semeresini göstermiş ve 1 Mayıs 1924 adliye inkılâbı gerçekleşmiştir. Yapılan düzenlemeler sonunda Türkiye'de Sulh, Asliye, Cinayet ve Temyiz Mahkemeleri kurulmuştur. Adalet hizmetini vatandaşın ayağına götürmeyi ilke edinen devlet, mahkemeleri ilçelere kadar yaymıştır. Hatta büyük nahiye merkezlerinde bile mahkeme kurulması düşünülmüştür.

Adalet Bakanlığı'nda hâkimlerin sicilleri tutulmamıştır. Bu nedenle hâkimin ne liyakatte olduğunu tespit etmek mümkün olamamıştır. Mustafa Necati bu konuda, yüksek dereceli hâkimlerden bir komisyon kurmuş ve hâkimlerin sicillerini yeniden düzenlemiştir.

Bilindiği gibi, hâkimlik yapmak için Hukuk Mektebi'ni bitirmek esastır. Buna rağmen o yıllarda bu kurala riayet edilmemiştir. Mustafa Necati'nin verdiği bilgiye göre 30 Nisan 1924 tarihi itibarıyla kadroda bulunan 1713 hakimden 959'u hukuk ve nevvaptan, diğer 754 hâkim kadrosu ise meslekten yetişen kişilerce doldurulmuştur. Yapılan değerlendirmeler sonunda liyakatsiz ve sicili bozuk olan hâkimler 1 Mayıs 1924'de tasfiye edilmiştir. Bunun yanında hâkimlerin maaşı artırılmış, yurt dışına eleman gönderilmiş ve meslek saygın ve câzip hale getirilmeye çalışılmıştır.

Hukuk sisteminin ayrılmaz bir parçası da şüphesiz ki savunma hakkıdır. Bu hak çoğu kez avukatlar vasıtasıyla kullanılır. O yıllarda avukat kelimesi yerine "muhâmi" sözünün kullanıldığı görülmektedir. Avukatlık mesleği de yozlaşmış olup özellikle İstanbul ve İzmir gibi büyük merkezlerde rüşvet ve yolsuzluk ayyuka çıkmış; vatandaşın savunma hakkına olan güveni sarsılmıştır.

Bugün avukat olabilmek için hukuk öğrenimi görmek temel şarttır. Oysaki eskiden, hukuk formasyonu olmayan çok sayıda kişi, "dâvâ vekili" adıyla savunma hizmetini yapmış ve bu uygulama yakın tarihlere kadar, özellikle küçük ilçe merkezlerinde süregelmiştir. Mustafa Necati, yaptığı yasal düzenleme ile 26 Nisan 1924'de Muhamat Kanunu'nu çıkarmış akabinde 24'ü hâkim, 10'u avukat 34 kişilik bir tasfiye komisyonu kurmuş ve meslek ahlâkına uymayan; çoğu yetersiz, bin dolayında muhâminin işine son vermiştir. O, bu konudaki tenkitlere Meclis'te şu karşılığı vermiştir.

"Biz tasfiye de yaptık. Tasfiye yapmak zordur efendiler. Kolay şey

midir? 1000 tane avukatın ağzından ekmeğini alacaksın ve "alınan su-i şöhret erbâbındandır" diye damga vuracaksın. Bu kolay şey midir? Bir adamı idama mahkûm etmek kolaydır. Fakat böyle 1000 kişinin ağzından ekmeğini almak çok güç bir şeydir. Biz bunda vazife-i vicdaniyemizi yaptığımıza kaniiz efendiler. Ben bunları lâlettayın yapmadım".²²

O yıllarda avukatlık mesleğini yapan kişilerin sayısı hakkında bir bilgi yoktur. Ancak ne olursa olsun bu rakam, bugünün ölçeğinde bile çok yüksektir. Elbetteki bu olay, bize, o günlerdeki hukuk düzeninin ne kadar kötü bir halde olduğunu; dolayısıyla Mustafa Necati'nin nasıl zor bir işle meşgul olduğunu da açıkça göstermektedir.

Adalet hizmetlerinin sağlıklı işlemesi için hâkim ve avukatların yanında, iyi yetişmiş, nitelikli adliye memurları da gereklidir. Ancak o yıllarda adliye memurları da yetersizdir. Bu durumu dikkate alan devlet İstanbul, Ankara ve Erzurum'da okul açılmasını plânlamıştır. Zabıt kâtibi, icra memuru ve müstantik (sorgu yargıcı) yetiştirmek üzere 20 Eylül 1924 günü Ankara'da Adliye Meslek Mektebi açılmıştır. O gün Mustafa Necati uzun bir konuşma yapmış ve adliye reformu hakkında bilgi vermiştir.²³ Bazı hukuk tarihçileri bu okulu, Ankara Hukuk Fakültesi'ne giden yolda önemli bir gelişme olarak kabul etmişlerdir.²⁴ Yine, bu okulun açılışı, hukuk eğitimi tarihi açısından 1924 yılının en önemli olaylarından biri olarak kabul edilmiştir.²⁵

Dâvâların uzun yıllar sürüncemede kalması sonucunda, hapisaneler dolmuştur. Ayrıca bu insanların aileleri de perişan olmuştur. Mustafa Necati bu konuya da el atmış; adalet reformu sayesinde mahkemeler hızlı çalışmaya başlamıştır. O, göreve başladığında 37 bin dolayında olan tutuklu sayısı, onun Adliye Meslek Mektebi'ni açarken yaptığı konuşmaya bakılırsa, 20 Eylül 1924 tarihi itibarıyla 9 bin dolayına inmiştir. Rakamın bu seviyeye düşmesinde adliyenin hızlı çalışması kadar, 1924 yılında çıkarılan affın da etkili olduğu bir gerçektir. Fakat ne olursa olsun, kader kurbanı denilen mahkûmların sayısının 37 bin den dokuzbinlere inmesi önemli bir başarıdır.

Mustafa Necati, Ceride-i Adliye ve Mukarrerat-ı Temyiziye gibi dergilerin daha iyi yayınlanması için çalışmıştır. Mahkemelerin çalışmalarına yardımcı olan Adli Tıp Kurumu'nun sağlıklı işlemesi için

22 TBMM Zabıt Ceridesi, D.II, C.X, Ankara (tarihsiz yay.), s. 144.

23 Ceride-i Adliye, Sayı: 27 (1 Teşrinievvel 1340), Hâkimiyet-i Milliye, 21.9.1924, Sayı: 1226.

24 Ahmet Mumcu, Ankara Adliye Hukuk Metebinden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesine, Ankara 1977, s. 15-16.

25 Gülnihal Bozkurt, "Türkiye'de Hukuk Öğreniminin Tarihi", Hukuk Öğretimi Sempozyumu Bildirisi, (ayrı basım), A.Ü. Hukuk Fak. Yay., Ankara 1993, s. 61.

gayret göstermiştir. Onun zamanında Ticaret Kanunu, Ceza Kanunu, Mecelle Tadilâtı, Müferekât Münakehat Kanunu ve Hükâm Kanunu'nun hazırlıkları yapılmıştır.

3.3. Millî Eğitim Bakanlığı

Cumhuriyet döneminde millî eğitim sahasında köklü çalışmalar yapılmıştır. Çağdaş ülkeler seviyesine bir an önce ulaşılmasını isteyen Atatürk, eğitimde köklü çalışmalar yapılmasına inanmış ve bu sebeple çevresindeki kadroya bazı önemli görevler vermiştir. Atatürk'ün yapmak istediklerini en iyi anlayanlardan birisi Mustafa Necati'dir. Onun başkanlığı zamanında millî eğitim câmiasına dinamizm, görev aşkı, saygı, sevgi ve güven duygusu hâkim olmuştur.²⁶ Öğretmenlerle kaynaşma sağlanmış ve en başarılı bir dönem yaşanmıştır.

Mustafa Necati, bakan olmadan önce de eğitim konularıyla yakından ilgilenmiştir. İzmir'de öğretmenlik, Özel Şark İdadisi'nde müdürlük yapmıştır. İstiklâl Mahkemesi başkanı olduğu Kastamonu'da, okullarla ve öğretmenlerle çok yakın temaslar kurmuştur. 1924 yılında Muallimler Birliği Başkanı olmuş ve yaptığı hizmetlerle bütün öğretmenlerin sevgisini kazanmıştır.

Mustafa Necati, 21 Aralık 1925 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı görevine başlamıştır. O yıllar, ülkemizin en zor dönemlerini kapsamaktadır. 1924 yılında Hilâfet kaldırılmış, medreseler kapatılmış ve uzun yıllar devam eden medrese-mektep ikiliğine son verilmiştir. İnkılâp hareketleri yayılırken bazı iç karışıklıklar meydana gelmiştir. Liselerde karma eğitime geçileceğinin söylenmesi üzerine tepkiler doğmuştur. İstanbul öğretmenleri, dindar ve vatansever öğretmen yetiştirilmediği gerekçesiyle protestolarda bulunmuşlar; ayrıca öğretmen okulu öğrencileri boykot yapmışlardır.

Mustafa Necati göreve başladığında okul ve öğretmen sayısının çok yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. 350 bin dolayında çocuğun okula gitmesine karşılık, birbuçuk milyon çocuğun okuldan yoksun bulunduğu görülmektedir.

Mustafa Necati yayınladığı ilk genelgede Atatürk'ü kastederek, "milletimize yeni ve nurlu ufuklar açan büyük mürşitlerimiz vaz' ve işaret eylemiş oldukları rehakâr esaslar dahilinde, sarsılmaz bir imanla hedefe varmak gayemdir" demiştir. Yine aynı genelgede, yeni nesli yetiştirme konusundaki düşüncelerini şu sözlerle açıklamıştır.

26 Rauf İnan, *Mustafa Necati*, Ankara 1980, s. 41.

"Yeni neslin bedenen ve fikren olduğu kadar, seciye ve millî heyecan itibarıyla de yeni hayata ve demokrasinin icâbâtına göre hazırlamak, bu suretle Türklüğe, dahil bulunduğu medeniyet zümresi içinde yüksek bir mevki teminine çalışmak lâzımdır. Bu gayeye tam bir intizamla yürüebilmek, mekteplerde kuvvetli ve şuurlu inzibatın ve feyizli hava-i mânevînin olmasına vabestedir".²⁷

Mustafa Necati, genelgesinde, Darülfünun konusuna da değinmiş ve bu kurumun ilmî seviyesinin yükseltileceğini, milletimizin müstesna kudretinin ilim sahasında da gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Onun ilk genelgesi basından büyük destek görmüştür. Cumhuriyet gazetesi, Adalet Bakanlığı'ndaki başarılı hizmetlerine atıfta bulunarak eğitimin başına inkılâbın ateşli simâlarından ve en cevval zekâlarından birinin geldiğini yazmıştır. Buna benzer yazılar, Hâkimiyet-i Milliye'de yayınlanmıştır. Esasen Mustafa Necati'nin bütün icraatlarında, dönemin bu iki önemli gazetesi büyük destek sağlamıştır. Bu gazetelerde onu eleştiren yazılara tesadüf edilmemektedir. Şüphesiz ki, icraat adamları için basının desteği bugün bile çok önemlidir.

Mustafa Necati, eğitimde başarıya ulaşmak için önşart olarak ilkökulu esas almıştır. Ona göre, ilköğretim yeter seviyede yaygınlaşmaz ise, üst öğretim kurumlarına giden öğrenci sayısı azalacak; dolayısıyla Türkiye, yetişmiş insan gücüne erişemeyecektir. Bu sebeple ilköğretime önem vermiş, her yıl 3 bin kişi olmak kaydıyla on yılda 30 bin öğretmen yetiştirmeyi hedef almıştır. Türkiye'deki köy sayısının 40 bin dolayında olduğunu dikkate alırsak, ilk on yılda her köye bir öğretmen atamasının plânlandığı anlaşılmaktadır.

Mustafa Necati teşkilâtçı ve kararlı bir devlet adamıdır. Onun diğer bir özelliği de uzmanlardan meydana gelen kollektif bir kadro ile çalışma ilkesidir. Nitekim bakan olunca, derhal Heyet-i İlmiye'yi toplamış ve yapılması gereken işleri plânlamıştır.

3.3.1. Millî Eğitim Bakanlığı'nda Yasal Düzenlemeler

Mustafa Necati, bakanlığı ile ilgili bazı yasal düzenlemeler yapmış ve yeni kanunlar çıkarmıştır. İlk olarak, 789 Sayılı Maarif Vekâleti Teşkilât Kanunu 23 Mart 1926 tarihinde kabul edilmiştir. O zamana kadar kurulmuş olan Program Heyeti, İlköğretim Dairesi, Ortaöğretim Dairesi, Türk Asar-ı Atıkası, Sicil ve İstatistik dairelerine ilâveten bu kanunla Dil Heyeti ve Talim-Terbiye Heyeti eklenmiştir. Ayrıca 1926 Bütçe Kanunu ile İnşaat ve Mektep Mimarisi, Mektep Müzesi ve Sağlık Daireleri ku-

²⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 25.12.1925, Sayı: 1614.

rulmuştur. Yine 789 sayılı yasa ile Maarif Eminlikleri ihdas edilmiş ve ülke 13 bölgeye ayrılarak buralara "Maarif Eminleri" atanmıştır. Bu sayede, bakanlık hizmetlerinin daha etkin bir şekilde yürütülmesi ve denetlenmesi yoluna gidilmiştir.

Bakanlık, yılda üçbin öğretmen yetiştirmek şartıyla on yılda otuzbin öğretmene ulaşmayı hedeflemiştir. Ancak mevcut öğretmen okullarının imkânları bu sayıya ulaşmak için yeterli seviyede olmamıştır. Bu sebeple bugünkü fon sistemine benzeyen ek bir kaynak yaratılmış ve 819 Sayılı Muallim Mekteplerine Muavenet Kanunu çıkarılarak il özel idarelerine ait paraların % 10'luk bir dilimi, bakanlık bütçesine aktarılmıştır.

Ortaöğretimin câzip hale getirilmesi ve bunun yanında, daha çok yardıma muhtaç öğrencilerin okumalarını sağlamak için 822 Sayılı Lise ve Orta Mektepler Talebesinden Nehari Ücreti Alınmaması Hakkında Kanun çıkarılmıştır.

Ders kitaplarının ucuz bir şekilde basım ve dağıtımı her zaman problem yaratmıştır. Öğrencilere ucuz kitap sağlamak maksadıyla 823 Sayılı Mektep Kitaplarının Maarif Vekâleti'nce Tabı Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Bu yasa müzakere edilirken Mustafa Necati, ders kitaplarının muhtekirler elinde olduğunu ve velilerin ucuz kitap temin edemeyeceğini söylemiştir.²⁸

İlkokul öğretmenlerinin sayıca yeterli olmayışları dolayısıyla mesleğe eleman sağlamak için 842 Sayılı İlk Mektep Muallim Muavinleri Hakkında Kanun çıkarılmış ve orta dereceli okullar ile yüksek okulların çeşitli sınıflarından ayrılan kişilerin, bazı derslerin sınavlarını vermeleri şartıyla öğretmenlik mesleğine katılmalarına fırsat verilmiştir.

Küçükleri muzır yayınlardan korumak maksadıyla 1117 Sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Mustafa Necati bu konudaki konuşmalarında, dünyanın her yerinde gençliğin zararlı yayınlardan korunduğunu, ülkemizde de aynı uygulamanın yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

Cumhuriyet döneminde üzerinde çalışılan ve bir türlü başarıya ulaştırılamayan en önemli meselelerden biri meslekî eğitimidir. 1927 yılına kadar meslek okulları il idareleri ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet vermişlerdir. Aynı yıl 1052 Sayılı Meslek Mektepleri Kanunu çıkarılmış ve bu okullar Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Parasız yatılı öğrencilerin, okudukları sürenin yarısı kadar mecburî

28 TBMM Zabıt Ceridesi, D.II., C.24., Ankara (tarihsiz yay.), s. 186.

hizmetle yükümlü olmalarını sağlayan 1237 Sayılı Meccâni Leyflî Talebenin Mecburî Hizmetine Dair Kanun ile, uluslararası rakamların kabulüne dair 1288 Sayılı Beynelmîlîl Erkâmın Kabulü Hakkında Kanun da yine Mustafa Necati zamanında hazırlanmış ve kabul edilmiştir.

3.3.2. Millî Eğitim Bakanlığın Merkez ve Taşra Teşkilâtını Düzenleme Çalışmaları

Türk dilinin geliştirilmesi için III. Heyet-i İlmiyye kararları gereğince Telif ve Tercüme Heyeti kaldırılmış ve yerine Dil Heyeti kurulmuştur. Mustafa Necati, dilimizin gereği gibi incelenmesi ve halk ile aydınlar arasındaki kopukluğun giderilmesi için Fransız ve Rus akademilerinin çalışmalarından söz etmiş, ancak bunun mevcut ortam içinde kurulamadığını söylemiştir.

Kültür çalışmalarının düzenlenmesi çerçevesinde Millî Kütüphane, Müzeler, Güzel Sanatlar, Tiyatro ve Halk Kütüphaneleri konularıyla Hars Dairesi görevli kılınmıştır.

Bakanlıkta Sanayi-i Nefise şubesi kurulmuş ve 1927 yılında, İstanbul Fındıklı'daki Sanayi-i Nefise Mektebi'nin adı Güzel Sanatlar Akademisi olarak değiştirilmiştir.

Bakanlığın istatistik işlerini sağlıklı yürütmek üzere İhsaiyat Dairesi ile öğretmenlerin sicillerini sağlıklı bir şekilde belirlemek üzere Sicil Dairesi hizmete sokulmuştur. Ayrıca mektep mimarisi alanında farklı bir yaklaşım sergilenmiş; bu amaçla bir daire kurulmuş ve başına da Viyana Akademisi'nden Prof. Eglî getirilmiştir. Okullardaki ders araçlarının geliştirilmesi, mevcutların korunması ve sergilenmesi amacıyla Mektep Müzesi Dairesi kurulmuştur. Öğretmenlerin sağlıklarına önem verilmiş ve İstanbul'da Validebağ Provantoyumu açılmıştır.

Mustafa Necati, Talim - Terbiye konusuna çok önem vermiştir. O, bu kurumun, Bakanlığın beyni durumunda olmasını ve siyasî tasarruflarından etkilenmemesi için özerk bir yapıya kavuşturulmasını istemiştir. Bu konuda medenî ülkelerden Fransa'daki Meclis-i Ali-i Maarif'i örnek göstermiş ve kurumun eğitim programlarının yapımında ve teşkilâtta en çok söz sahibi olduğunu söylemiştir.²⁹

Mustafa Necati, Bakanlığın teftiş sistemine de dinamizm kazandırmıştır. Müfettişler merkez ve mıntika müfettişleri olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Bakanlık 1928 yılında, 300'den fazla tedarikat müfettişi, 20'den fazla terbiye-i umumiye müfettişi ve 6 adet Talim Terbiye

29 Hâkimiyet-i Millîye, 9.2.1926, 1653.

müfettişine sahip olmuştur. Bu konuda hizmetiçi eğitime önem verilmiş ve Sivas'ta, 177 müfettiş kursa alınmıştır.

3.3.3. Örgün ve Yaygın Eğitim Alanında Yapılan Çalışmalar

O yıllarda, okul öncesi eğitime pek önem verilmemiş, daha çok ilk öğretim konusu üzerinde durulmuştur. Mustafa Necati Meclis'teki konuşmada, ilköğretimin durumu hakkında bilgi vermiştir. O, ilkokul sayısını 4770, okula giden öğrenci sayısını da 350 bin dolayında açıklamıştır. Verdiği bilgiye göre birbuçuk milyon dolayında öğrenci okuldan yoksun kalmıştır. 9062 öğretmenden 3960'ı öğretmen okulu mezunu, diğer 5102'si de ehliyetnameli öğretmendir.

Cumhuriyetle beraber eğitimin, ülkenin en uzak noktalarına kadar yayılması amaç edinilmiştir. Bu bakımdan özellikle kırsal alanlar düşünülerek bazı ayrıcalıklar ve kolaylıklar sağlanmıştır. İlkokullar şehir ve köy olmak üzere ikiye ayrılmış; şehir okulları beş yıl, köyler ise üç yıllık düzenlenmiştir. Dağınık yerlerdeki köylerin çocuklarını merkezi yerlerde toplayıp okutmak üzere köy yatı mektepleri açılmıştır. Ayrıca doğu illerindeki köylerin özelliği dikkate alınarak yatılı okulların açılması için gayret gösterilmiştir. Kimsesiz çocukların eğitimine önem verilerek onların şehir yatı mekteplerinde meslek sahibi olmaları düşünülmüştür.

Mustafa Necati'nin ilk basın toplantısında verdiği bilgilere göre, 1925-26 öğretim yılı itibarıyla orta öğretimin durumu şu şekildedir: 56'si erkek, 15'i kız 71 okulda; 4761'i erkek, 1077'si kız olmak üzere toplam 5938 öğrenci eğitim görmüştür. Mustafa Necati, 1928 yılı bütçe müzakerelerinde yaptığı konuşmada, 1923-24 ders yılında, ortaokulların öğrenci sayısını 2455 olarak açıklamıştır. 1927-28 öğretim yılında ise bu rakam 10433'e yükselmiş ve % 425 dolayında bir artış sağlanmıştır. Liselerde de durumun aynı doğrultuda seyrettiği anlaşılmaktadır. 1925'de 17'si erkek, 4'ü kız 21 lisede; 4447'si erkek, 1059'u kız olmak üzere toplam 5506 öğrenci eğitim görmüştür. Bu rakam 1928'de 10433'e yükselmiş ve % 160'lık bir başarı sağlanmıştır. Eğitimdeki sayısal artışın yanında niteliğe de önem verilmiştir. Sadece nazari bir eğitim değil, şahsi çalışmaları harekete geçiren ve aynı zamanda ülkenin etrafındaki cereyanlara ve dünya meselelerine ilgi duyan bir eğitim anlayışı düşünülmüştür.

Mustafa Necati meslekî eğitimin geliştirilmesine ve yeni okullar açılmasına önem vermiştir. Bu amaçla daha önce ülkemize gelmiş olan yabancı uzmanlardan John Dewey ve Alfred Kühne gibi uzmanların fikirlerinden yararlanılmış; ayrıca Belçikalı Omar Buysa ülkeye davet

edilmiştir. Mustafa Necati bir beyanatında, "Maarif Vekâleti yalnız terbiye-i umumiye veren mekteplerin inkişafına değil, meslekî terbiye ve malûmat veren meslek mekteplerinin de inkişafına ehemmiyet vermek mecburiyetindedir" demiştir.³⁰ Nitekim, daha önce ifade edildiği gibi, 1052 sayılı yasa çıkarılmış ve meslekî eğitim bakanlığın bünyesine dahil edilmiştir. Bunun neticesinde Ankara, Aydın, Bursa, Diyarbakır, Edirne, İstanbul, Kastamonu ve Konya'da sanat okulları açılmıştır.

Mustafa Necati göreve başladığında, yükseköğretim kurumları olarak sadece İstanbul Darülfununu ile Ankara Hukuk Mektebi bulunuyordu. O, Darülfunun ile yakından ilgilenmiş, İstanbul'a gittiğinde bu kurumu ziyaret etmiş, çalışmaları hakkında bilgi almıştır. Darülfunun'un ilmî seviyesinin yükselmesini ve hocaların yayın yapmasını istemiş ve bu kurumun bakanların etkisinden uzak, özerk bir yapıya kavuşmasını düşünmüştür. Ne var ki her türlü iyi niyete rağmen Darülfunun kendisini çağa uyduramamış ve daha sonraları kapatılmıştır. 1927 yılı bütçe görüşmelerinde ise sadece Mülkiye ve Yüksek Muallim Mektebi'nden söz ettiği görülmektedir.

Yaygın eğitim sahasında büyük atılımlar yapıldığı görülmektedir. O yıllarda insanlarımızın çoğunun okuma yazma bilmemesi sebebiyle hem okuma yazma öğretmek ve hem de onlara temel vatandaşlık eğitimi kazandırmak için halk dersaneleri açılmış ve buralarda 50 bin dolayında kişi eğitilmiştir. 1928 yılında Harf İnkılâbı'nın yapılması üzerine yeni yazının öğretilmesine şiddetle ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla okulların bulunduğu merkezlerde Millet Mektepleri açılarak buralarda 42 bin dolayında kurs düzenlenmiş ve bir milyon dolayında vatandaş, okuma-yazma öğrenmiştir. Ayrıca Millet Mektepleri A ve B dersaneleri şeklinde plânlanmış, A dersanelerinde sadece okuma yazma öğretilmiş; B dersanelerinde ise; okuma yazma bilenlere temel eğitim verilmiştir.

Yine onun zamanında Alman uzmanların nezaretinde resim ve el işleri, İsveçliler'in nezaretinde beden eğitimi, ve ABD'li uzmanların yönetiminde de kızlara ev idaresi kurslarının verildiği görülmektedir.

3.3.4. Öğretmen Yetiştirme

Daha önce de ifade edilmeye çalışıldığı gibi, Mustafa Necati döneminde öğretmen yetiştirmeye büyük önem verilmiş ve yılda 3 bin öğretmen hesabıyla 10 yılda 30 bin öğretmene ulaşılması hedef alınmıştır. Ancak o yıllarda, 25 öğretmen okulunda 4200 dolayında öğrencinin eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. İstanbul, Adana, Edirne ve İzmir dışında kalan öğretmen okullarının fizikî nitelikleri ise son derece yetersiz gö-

30 Hâkimiyet-i Milliye, 9.2.1926, Sayı: 1653.

rülmüştür.

İlkokullar, köy ve şehir olarak iki gruba ayrılmış; köylerde üç, şehirlerde beş yıllık eğitim esas alınmıştır. Buna paralel olarak şehirlerdeki öğretmenlerin beş, köy öğretmenlerinin ise üç yıllık bir eğitimle yetiştirilmeleri plânlanmıştır. Bu amaçla Kayseri ve Denizli'de iki okul açılmıştır. Köyün şartları dikkate alınarak yeni fikirlerin kırsal alana hızla yayılması düşünülmüştür. Alınan tedbirler neticesinde öğretmen ve öğrenci sayısında bir artış meydana gelmiş; ancak bu rakamlar, yıllık olarak amaçlanan 3 bin öğretmen sayısının oldukça gerisinde kalmıştır.

Ortaokulların Türkçe öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere 1926 yılında Konya'da bir okul açılmıştır. Bu okul 1927'de Ankara'ya taşınmış; pedagoji, matematik, fizik, tabiiî bilimler ve tarih-coğrafya branşları eklenmiştir. Nihayet Mustafa Necati'nin bizzat temelini attığı ve Mimar Kemaleddin'in eseri olan Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü binası 1928-29 ders yılında hizmete girmiş ve okul bu binaya taşınmıştır.

Beden eğitimi öğretmeni ihtiyacını karşılamak üzere İstanbul Çapa Öğretmen Okulu'nda bir yıl öğrenim süreli beden eğitimi kursu açılmış ve burada İsveçli uzmanlar görev almıştır.

Mustafa Necati zamanında yabancı dil için İngiltere, Almanya ve Fransa'ya, müzik eğitimi için Almanya'ya, el işi ve resim pedagojisi için Danimarka'ya, ilkokul müfettişliği için Avusturya'ya ve beden eğitimi için İsveç'e öğrenciler gönderilmiş ve bunlar, yurda döndüklerinde öğretmen yetiştiren okullarda görev almışlardır.

3.3.5. Spor ve İzcilik Çalışmaları

Mustafa Necati spor alanında da önemli hizmetler yapmıştır. Daha 1924 yılında Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın kongrelerine katılmış ve başkanlık etmiştir. Daha sonraki yıllarda düzenlenen toplantılarda sporun önemini vurgulamış ve sosyal hayatta sağlanan hayatîyetin sporda da gösterilmesini ve batılı memleketlerin aldığı mesafeyi bizim 10 yılda almamızı istemiştir. Her ilde spor salonlarının açılmasını savunmuş; hastalıklı bir gençliğin ülke için zaaf teşkil edeceğini söylemiştir. Gençliğin, vatan tehlikeye düştüğü vakit onu savunmak üzere mücadeleye atılmasını ve bu çerçevede bir eğitim verilmesini istemiştir. Bu maksatla Genelkurmay ve Millî Savunma Bakanlığı ile birlikte plânlar hazırlayarak okullarda askerî eğitim verdiklerini açıklamıştır. 1928 yılında Meclis'te yaptığı konuşmada şunları söylemiştir :

"Gerek bu hususta çalışan asker arkadaşlarımızın ve gerekse talebimizin faaliyeti şayân-ı şükrandır. Yazın asker kamplarında çadır altında silâhlarıyla çalışan bu gençliğin manzarası hakikaten iftiharla göğüs kabartacak kadar ümitbahıştır. Bozkurt Derneği Teşkilatı Kanunu ile mektep hâricindeki gençlerin de tarz-ı hayata girmelerini temin edeceğiz. Bu kanun, alâkadar encümenlerde tetkik olunmuş ve heyet-i âlinize derdest takdim bulunmuştur".³¹

Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi, lise ve öğretmen okullarındaki gençleri eğitmek ve onlara askerî bilgileri vermek üzere yaz aylarında kamplar düzenlenmiştir. Ancak bunun yanında, devletin, okula gitmeyen gençleri de aynı maksatla eğitmeyi hedef aldığı ve bu amaçla yasal düzenleme yaparak bir dernek kurmayı plânladığı da görülmektedir.

---

31 TBMM Zabıt Ceridesi, D.III., C.4., Ankara (tarihsiz yay.), S. 206.